

תוכן העניינים

221	תיקון הפורענות במסירת המקרא על נוסח קדום מן הגניזה של אגדה אחת בבבלי	אלכסנדר רופא יונתן פיינטוך
231	ועל שלבי התפתחותה	
241	קינות לעשרה בטבת ולשבעה עשר בתמוז 'שעיר וחותרנו סערוני' – מלכויות וגזרותיהן בפיוטי	אבי שמידמן, אברהם פרנקל
269	איטליה הקדומים 'רוב הטועים במלכות הם טועים': עבודת השכינה בקבלה	צחי וייס
319	המוקדמת 'הנהגה בקהלת מהביל הכל ובשיר השירים היפוך מזה':	ציפי קויפמן
335	לדרכו של ר' שמחה בונים מפשיסחה	
v	תקצירים באנגלית	

TABLE OF CONTENTS

Alexander Rofé	Redressing the Calamity in the Transmission of the Bible	221
Yonatan Feintuch	The Textual Development of the <i>Aggadah</i> of Rav Ada b. Abba (b BB 22a) in Light of the Evidence of an Early Genizah Fragment	231
Avi Shmidman	<i>Quina</i> Poems for the 10 th of Tevet and the 17 th of Tamuz	241
Avraham Fraenkel	Kingdoms and their Harsh Decrees in Medieval Italian Jewish Poetry	269
Tzahi Weiss	‘Most of the Errant Err in <i>Malkhut</i> ’: The Worship of the <i>Shekhinah</i> in Early Kabbalah	319
Tsippi Kauffman	Rabbi Simcha Bunim of Przysucha	335
	<i>English Abstracts</i>	v

REDRESSING THE CALAMITY IN THE TRANSMISSION OF THE BIBLE

Alexander Rofé

Harsh expressions and prophecies of doom against Israel troubled scribes, readers and interpreters. Therefore they resorted to various devices in order to redress the calamity. (a) In the Talmud this was done by midrashic reinterpretation. A case in point is the homily in bab. Berachot 4b on Amos 5:2. (b) Jewish liturgy, when it found ruthless statements at the end of a biblical book, repeated the preceding verse in the synagogal service. This is the case with the end of Isaiah, the Twelve and Lamentations. (c) The editors of biblical writs endeavored to put consolation notes at the end. This is evident in the books of Kings, Chronicles and in the prophetic books such as Hosea and Haggai. When authentic restoration words were not found, they were supplied by the editors: Joel, Amos, Micah, Zephaniah. Deut. 30:1-10 was transferred from its original position after 28:68 to its present place, in order to respond to the awful prediction of 29:21-27. (d) Interpolations serving the same intent are extant towards the end of Leviticus 26 and abound in Jeremiah's poetry (4:27; 5:10, 18; 30:10-11; 46:27-28) and prose (44:14b, 28a). A. Geiger even surmised that Jeremiah 15:13-14 was a restatement of 17:3-4 aiming at removing the affliction from Israel to its enemies. Amos 9:8b mitigates the doom expressed in vs. 8a. 1 Kgs 11:39 sets a limit to the humbling of David's offspring. (e) On the textual level, the same tendency shows in 1 Kings 9:8. A primary reading לעיין 'for ruins', paraphrasing Micah 3:12 and Jeremiah 26:18, was corrected into עליין 'sublime, exalted'. Moreover, the self deprecation in David's oath in 1 Samuel 25:22 (LXXB) was alleviated in the MT by the introduction of one word: אֹיְבֵי 'the enemies of'.

THE TEXTUAL DEVELOPMENT OF THE *AGGADAH* OF RAV ADA B. ABBA (B BB 22A) IN LIGHT OF THE EVIDENCE OF AN EARLY GENIZAH FRAGMENT

Yonatan Feintuch

This article discusses the *aggadah* of Rav Ada b. Abba (bBB 22a), which, as it appears in most textual witnesses, is a lengthy narrative, composed of several stories and statements of scholars. The *aggadah* revolves around Rav Ada's death following his disrespectful and offensive behavior toward fellow and superior rabbis. The article discusses the textual development of the *aggadah*, in light of the various textual witnesses, and especially in light of the evidence of an early Genizah fragment, which sheds new light on the textual history of this *aggadah*. The final part of the article discusses two terms that relate to Babylonian institutions of learning and teaching Torah, the *Siyuma* and the *Resh Kallah*, which appear in some of the versions of *aggadah*.

QINAH POEMS FOR THE 10TH OF TEVET AND THE 17TH OF TAMUZ

Avi Shmidman

It is well known that according to the early Palestinian custom, *qinah* poems were recited on the Ninth of Av in the fourteenth benediction of the *Amidah* (the Benediction of Jerusalem). However, heretofore, it was assumed that this custom was limited to the Ninth of Av alone. In the present study, I present evidence from three Cairo-Genizah manuscripts demonstrating similar use of *qinah* poems on two additional fast days: On the Tenth of Tevet and on the Seventeenth of Tammuz. This finding is particularly significant in light of a recent article by Shulamit Elizur in which she suggested that the early Palestinian poets did not compose *selihah* poems for the minor fast days. Elizur's study left open the question of how in fact the early Palestinian poets directed their poetic efforts for the minor fast days. The findings of the present study suggest that the early Palestinian poets composed *qinah* poems for the minor fasts, just as they did for the Ninth of Av.

KINGDOMS AND THEIR HARSH DECREES IN MEDIEVAL ITALIAN JEWISH POETRY

Avraham Fraenkel

This article describes different nations and their harsh decrees, as reflected in medieval Italian Jewish poetry (פייטנות), composed in the ninth, tenth and eleventh centuries. We differentiate between poetry of southern Italy, which was Byzantine at that time, where the Jews were suffering from religious pressure and from frequent Arab conquests, and northern, Catholic Italy, where Jews experienced fewer attacks and less persecution. The division of Italy into several Christian kingdoms, as well as the Arab conquests in the south of Italy, are reflected in several *piyyutim*. Some hitherto unidentified poems with particular historic tone and content can be now identified as medieval Italian poems. Italian heritage is sometimes also compared to the Ashkenazic and French heritage, which inherited many *piyyutim* from medieval Italy.

‘MOST OF THE ERRANT ERR IN *MALKHUT*’: THE WORSHIP OF THE *SHEKHINAH* IN EARLY KABBALAH

Tzahi Weiss

In many Kabbalistic treatises, the dread of *cutting the shoots* or the belief in two heavenly powers accompanies the depiction of the female divine presence: The *Shekhinah*. At the core of this apprehension stands the presumption that accentuating the independent qualities of the *Shekhinah* might give rise to a fallacy having both theological and ritual ramifications. Theologically, the fallacy might undermine the foundations of monotheism. Ritually, worship of the *Shekhinah* might subvert or even replace the worship of God.

The present article demonstrates that this concern was not solely a theoretical-literary one, but rather reflected the contextual theological tension within which some early Kabbalistic literature was written. The possibility that some Kabbalists feared *cutting the shoots* because of a contemporary theological tension might explicate puzzling characteristics of the *Shekhinah* in early Kabbalistic writings: First: why did the Kabbalists disseminate belief in the *Shekhinah* as a feminine divine presence – an idea that they did not event, though it had not been developed until their time – while they clearly express fear of the very same belief? Second: why did the Kabbalists depict the character of the *Shekhinah* at length while concurrently contending that the *Shekhinah* is not a real divine presence and has nothing of her own? In responding to these questions we demonstrate that many of the Kabbalists not only promoted and depicted the concept of the *Shekhinah* as a divine feminine presence, but in fact they sought to exert control over certain theological and mythical conceptions of her character, which were cultivated outside their own circles or on their margins.

RABBI SIMCHA BUNIM OF PRZYSUCHA

Tsippi Kauffman

Within Polish Hasidism, Przysucha has been repeatedly depicted as a ‘rational’ or ‘reactionary’ faction, which avoided miraculous and magic leadership, and minimized the place of Kabbalistic knowledge and practice.

Recently it has been argued that this was not the case, and the common image was exaggerated and developed only in later accounts. According to this view, various authors (Hasidim, Maskilim, etc.) influenced each other and built images suitable to their own different agendas.

In the present paper I suggest a reconstruction of the image of Rabbi Simcha Bunim’s Hasidism. The research carefully examines the most reliable and earliest sources in order to paint an authentic picture of Przysucha. The paper focuses on Kabbalistic and mystical aspects of Przysucha, especially on the ideal of ‘*Midat Ayin*’ (=the Kabbala’s feature of nothingness / infinity), and on the practical ways suggested by Rabbi Simcha Bunim to achieve it.

תיקון הפורענות במסירת המקרא

מאת

אלכסנדר רופא

ביטויים קשים ונבואות חורבן נגד ישראל הפריעו לסופרים, לקוראים ולפרשנים. לפיכך הם פנו לשיטות שונות כדי לתקן את הפורענות. (א) בתלמוד נעשה הדבר בדרשת הכתובים; דוגמה לכך יש בדרשה על עמוס ה'2, הנתונה בבבלי, ברכות ד'ע"ב. (ב) הליטורגיה היהודית, אם מצאה מבעים קשים בסוף ספר מקראי, נהגה לחזור על הפסוק שלפני האחרון; כך נהגה בקריאת ישעיה סו, מלאכי ג ואיכה ה. (ג) עורכי ספרים מקראיים השתדלו לסיים את הכתבים בדברי נחמה; כך נעשה בספרי מלכים, ירמיה ודברי הימים ובנבואות הושע וחגי. אם לא נמצאו במקור נבואות נחמה, סיפקו העורכים נבואות נחמה משניות – למשל בספרים יואל, עמוס, מיכה וצפניה. דב' ל' 10–11 הועבר ממקומו הראשון, שהיה אחרי דב' כח 68, אל מקומו הנוכחי כדי להשיב על נבואת האימים שבדב' כט 21–27. (ד) תחיבות ששירתו את אותה מגמה מצויות לקראת סוף התוכחה בויקרא כו ונפוצות בדברי ירמיה (ד 27; ה 10, 18; ל' 10–11; מד 14, 28א; מו 27–28. אברהם גייגר אפילו שיער שיר' טו 13–14 הוא ניסוח מחודש של יר' יז 3–4, מתוך כוונה להעביר את העונש מישראל אל אויביו. עמ' ט 8 ממתן את הפורענות שהובעה שם בפס' 8. מל"א יא 39 מגביל את תקופת השפלת 'זרע דוד'. (ה) בתחום הנוסח ניכרת אותה מגמה במל"א ט 8. גרסה ראשונית 'לעיין', שציטטה את מ"ג 12 או את יר' כו 18, תוקנה ל'עליון'. וכן קללתו העצמית של דוד בשמ"א כה 22, לפי תרגום השבעים כ"י B, רוככה בנוסח המסורה על ידי שילוב התיבה 'איבי'.

פרופ' (אמריטוס) אלכסנדר רופא, החוג למקרא, האוניברסיטה העברית בירושלים, הר הצופים, ירושלים 9190501
roifer@mscc.huji.ac.il

על נוסח קדום מן הגניזה של אגדה אחת בבבלי ועל שלבי התפתחותה

מאת

יונתן פיינטוך

המאמר עוסק באגדת רב אדא בר אבא בבבלי, בבא בתרא כב ע"א. במרבית עדי הנוסח זוהי אגדה ארוכה המורכבת ממספר סיפורים והצהרות של חכמים, שכולם נעים סביב פגיעתו של רב אדא בכבודם של חכמים שונים ומותו בעקבות התנהגותו זו. ברם בקטע גניזה מזרחי קדום מצוי נוסח קצר של האגדה. המחבר בוחן במאמר זה את שלבי ההתפתחות של נוסח אגדת רב אדא בר אבא על פי הממצאים הטקסטואליים בעדי הנוסח השונים, ובייחוד על סמך העדות העולה מקטע הגניזה הנזכר, ששופך אור חדש על תולדות נוסח האגדה. בחלקו האחרון של המאמר נדונות בקצרה ההשלכות של הממצאים הטקסטואליים על תיארוכם של המונחים סיומא וריש כלה, שמציינים מוסדות או תפקידים בישיבות בבל, ושמופיעים בחלק מנוסחיה של אגדת רב אדא בר אבא.

ד"ר יונתן פיינטוך, המחלקה ללימודי יסוד ביהדות, אוניברסיטת בר-אילן, רמת גן 5290002
tani700@gmail.com

קינות לעשרה בטבת ולשבעה עשר בתמוז

מאת

אבי שמידמן

מן המפורסמות הוא שבתשעה באב נהגו הקהילות הארץ ישראליות הקדומות לומר קינות בברכה הארבע עשרה של העמידה (ברכת ירושלים). עד עכשיו מקובל היה במחקר שמנהג זה נהג בתשעה באב בלבד. אולם במחקר הנוכחי מוצגים ממצאים חדשים מן הגניזה הקהירית המתעדים אמירת קינות בשני צומות נוספים: בעשרה בטבת ובשבעה עשר בתמוז. תגלית זו חשובה במיוחד לאור מאמר שפרסמה לאחרונה שולמית אליצור, ושבו הציעה שהפייטנים הארץ ישראלים הקדומים לא הכירו את סוגת הסליחות. עד לאחרונה הניחו החוקרים שבצומות הקלים נהגו הקהילות הארץ ישראליות לומר סליחות בברכה השישית של העמידה (ברכת 'סלח לנו'). אך אם, כטענת אליצור, סוגה זו לא הייתה מוכרת בארץ ישראל הקדומה, כיצד יכלו הפייטנים להרחיב את היריעה בענייני דיומא בצומות הקלים? על פי הממצאים המוצגים במאמר זה אפשר להציע שבתקופה שקדמה לחדירת הסליחות לפייטנות הארץ ישראלית נהגו הפייטנים להרחיב בקינות בברכת ירושלים, בדומה למנהגם בתשעה באב.

ד"ר אבי שמידמן, המחלקה לספרות עם ישראל, אוניברסיטת בר-אילן, רמת גן 5290002
avi.shmidman@biu.ac.il

'שֵׁעִיר וְחֹתְנֹו סְעֵרוֹנִי' – מַלְכוּיּוֹת וְגִזְרוֹתֵיהֶן בְּפִיּוֹטֵי אֵיטַלְיָה הַקְדוּמִים

מאת

אברהם פרנקל

במאמר זה נעשה ניסיון לצייר תמונה של מלכויות שונות וגזרותיהן כפי שהן משתקפות בפיוטים איטלקיים שנתחברו במאות התשיעית, העשירית והאחת עשרה. יש להבדיל בין פיוטי דרום איטליה, שהייתה ביזנטית באותה תקופה, ואשר יהודיה היו נתונים ללחץ דתי ולכיבושים מוסלמיים תכופים, לבין פיוטי צפון איטליה, שיהודיה סבלו באותה תקופה מזעזועים ומרדיפות פחות מאחיהם שבדרום. גם עצם חלוקתה של איטליה לממלכות נוצריות שונות וכיבושי המוסלמים בדרום הארץ משתקפים בכמה פיוטים. נראה שאפשר לאפיין כמה יצירות פייטניות בעלות גוון היסטורי וסימני לשון ותוכן מיוחדים כיצירות איטלקיות קדומות. המורשת הפייטנית האיטלקית מושווית לעתים לזו של אשכנז וצרפת, אשר ירשו מאיטליה פיוטים רבים.

אברהם פרנקל, רחוב ספיר 14, נוף איילון, ד"ג שמשון 99785
avrahamf@gmail.com

'רוב הטועים במלכות הם טועים': עבודת השכינה בקבלה המוקדמת

מאת

צחי וייס

בחיבורים רבים של ספרות הקבלה המוקדמת נלווה לתיאור דמותה של הנוכחות האלוהית היהודית הנשית, השכינה, חשש מקיצוץ בנטיעות או מאמונה בשתי רשויות. ביסוד חשש זה עמדה ההנחה שהדגשת היסוד העצמאי בדמותה של השכינה עלולה להוביל לפגיעה ביסוד המונותאיסטי. מטרת המאמר להראות כי אין מדובר בחשש תאורטי-ספרותי שעלה לפני המקובלים אלא בחשש ראלי-היסטורי המשקף מתח תאולוגי שמתוכו ובתוכו נכתבו חלקים מספרות הקבלה המוקדמת. האפשרות שחששם של מקובלים מקיצוץ בנטיעות נבע גם ממתח תאולוגי בן זמנם עשויה לענות על שאלות הנקשרות לעיצוב דמותה של השכינה בספרות הקבלה המוקדמת, והן: מדוע הפיצו המקובלים את האמונה בשכינה – שתפקידה כנוכחות אלוהית נשית גם אם לא הם המציאוהו לא היה מפותח עד ימיהם – בשעה שהביעו חשש ברור כל כך מאמונה זו? וכן מדוע לצד תיאור נרחב של דמותה של השכינה, קבעו כמה מהמקובלים כי השכינה איננה נוכחות אלוהית של ממש, ואין לה דבר משל עצמה? המחבר מבקש להראות שמקובלים רבים לא רק פיתחו את דמות השכינה כנוכחות אלוהית נשית אלא גם ביקשו לשלוט בתפיסות תאולוגיות ומיתיות שנקשרו לדמותה, ושהתפתחו מחוץ לחוגיהם או בשוליהם.

ד"ר צחי וייס, המחלקה לספרות, ללשון ולאמנויות, האוניברסיטה הפתוחה, דרך האוניברסיטה 1, ת.ד. 808, רעננה weissstzahi@gmail.com 4353701

'והנה בקהלת מהביל הכל ובשיר השירים היפוך מזה': לדרכו של ר' שמחה בונים מפשיסחה

מאת

ציפי קויפמן

לחסידות פשיסחה מגוון תיאורים ודימויים פנים חסידיים ומחקריים. היא נתפסת כחסידות ייחודית ורדיקלית בעלת מגוון מאפיינים, כגון: חסידות אליטיסטית, למדנית, רציונלית, בה מושם דגש בלעדי על פנימיות ואותנטיות, ונדחקים כמעט לחלוטין מרכיבים קבליים ובכללם מאגיה ועשיית מופתים. לאחרונה הוצע מהלך דקונסטרוקטיבי הבוחן את מכלול הדימויים של חסידות פשיסחה ומפרק אותם אחד לאחד בטענה כי מדובר במסכת דימויים שנבעו ממגוון אינטרסים של משכילים, חסידים וחוקרים אשר הזינו אלו את אלו, ללא בסיס איתן במקורות ראשוניים הנוגעים לחסידות פשיסחה. המאמר הנוכחי מציג מהלך דקונסטרוקטיבי המחליץ מתוך המקורות הראשוניים והאמיניים יותר תמונה של חסידות פשיסחה בהנהגת ר' שמחה בונים, תוך עמידה על המרכיבים הקבליים והמיסטיים שבבסיס שיטתו הדתית – שנעדרו מהמחקר עד כה – בדגש על 'מידת אין' והדרכים המעשיות שהורה ר' שמחה בונים לחסידיו להשגתה.

ד"ר ציפי קויפמן, המחלקה למחשבת ישראל, אוניברסיטת בר-אילן, רמת גן 5290002
tsippik@gmail.com